

УДК 330.34:637.5

Салькова І.Ю.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки**Вінницького національного аграрного університету*

Фуштей Л.Л.

*аспірант**Вінницького національного аграрного університету***ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МОЖЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ****THEORETICAL BASES AND POSSIBILITIES OF DEVELOPMENT
OF MEAT-PRODUCTION SUB COMPLEX OF UKRAINE****АНОТАЦІЯ**

У статті розглянуто наукові підходи до визначення м'ясопродуктового підкомплексу. Виділено основні складові підкомплексу, визначено можливості та проблеми розвитку підприємств м'ясопродуктового підкомплексу. Висвітлено питання формування стратегічного розвитку м'ясопродуктового підкомплексу. Досліджено загальне поголів'я худоби за видами та категоріями господарств. Висвітлено сучасний стан та тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу.

Ключові слова: м'ясопродуктовий підкомплекс, розвиток, інновації, виробництво, стратегія.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены научные подходы к определению мясопродуктового подкомплекса. Выделены основные составляющие подкомплекса, определены возможности и проблемы развития предприятий мясопродуктового подкомплекса. Освещены вопросы формирования стратегического развития мясопродуктового подкомплекса. Исследовано общее поголовье скота по видам и категориям хозяйств. Освещены современное состояние и тенденции развития мясопродуктового подкомплекса.

Ключевые слова: мясопродуктовый подкомплекс, развитие, инновации, производство, стратегия.

ANNOTATION

Scientific approaches to the definition of a meat product sub complex are considered in the article. The main components of the sub complex are identified, the opportunities and development problems at the meat substitute enterprises are determined. The questions of forming the strategic development of the meat product sub complex are discussed. The total number of livestock by types and categories of farms has been studied. The present state and development tendencies of the meat product sub complex are highlighted.

Keywords: meat products sub complex, development, innovation, production, strategy.

Постановка проблеми. Питання модернізації та розвитку м'ясопродуктового комплексу України набуває останнім часом особливої актуальності. За умов економічної кризи, девальвації та інфляційних процесів, втрати звичних ринків збуту державі не вдається зупинити спад виробництва сільськогосподарської продукції, зокрема в галузях тваринництва. Останніми роками розвиток вітчизняних підприємств м'ясопродуктового підкомплексу досить нестабільний. М'ясопродуктовий підкомплекс є однією з важливих складових продовольчого комплексу України. Однак нестабільний стан розвитку комплексу викликає занепокоєння

через те, що він має визначальне значення як для забезпечення стабільної соціально-економічної ситуації, продовольчої безпеки країни, так і для підвищення якості життя населення України. Сьогодні перед підприємствами м'ясопродуктового підкомплексу гостро стоїть завдання розвитку та формування стійких конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці формування та функціонування й розвитку м'ясопродуктового підкомплексу присвячено праці таких вчених-економістів, як, зокрема, П. Березівський, Б. Данилишин, Р. Логоша, І. Салькова, І. Свиноус, В. Месель-Веселяк, П. Саблук, В. Юрчишин. Однак з урахуванням динамічності розвитку сучасних економічних процесів у теоретичному та методичному аспектах означені проблеми залишаються недостатньо вивченими.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні постає об'єктивна необхідність нових досліджень сучасного стану розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України з урахуванням факторів впливу та конкурентних переваг. Виникає необхідність дослідження сутності м'ясопродуктового підкомплексу АПК як економічного суб'єкта, його структури, сучасного стану, особливостей функціонування та можливостей підвищення ефективності, оскільки результати його діяльності перш за все впливають на рівень забезпечення населення України м'ясом та м'ясопродуктами.

Мета статті полягає в розгляді теоретичних основ та можливостей розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України з урахуванням його специфіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукових праць засвідчує існування різних точок зору науковців щодо визначення категорії «м'ясопродуктовий підкомплекс». Більшість науковців схиляється до думки, що він є найважливішою складовою частиною АПК (табл. 1).

На думку В. Месель-Веселяка, м'ясопродуктовий підкомплекс – одна зі складових частин

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення м'ясопродуктового підкомплексу

Автор	Визначення
В. Месель-Веселяк	Це неформальне об'єднання сфер вирощування, переробки та реалізації готової продукції в єдиному циклі виробництва сировини, переробки її та доведення до споживачів готової продукції.
П. Березівський	Одна з найважливіших продуктових вертикалей з виробництва та переробки продукції тваринництва. Головне функціональне призначення підкомплексу полягає у забезпеченні потреб населення в м'ясі та м'ясних продуктах.
Б. Данилишин, Л. Дейнеко, А. Коваленко	Система спеціалізованих галузей, пов'язаних з кормовиробництвом, виробництвом м'яса, його промисловою переробкою, реалізацією кінцевої продукції, виробничою та соціальною інфраструктурою, що обслуговує ці галузі.
В. Черданцев	Це найважливіша складова частина АПК та один з найбільших сегментів продовольчого ринку як за місткістю (обсяг продажів і купівель, асортимент товарів), так і за кількістю учасників.

Джерело: сформовано авторами на основі джерел [1; 2; 8]

агропромислового комплексу. Основою його формування є галузі тваринництва, що займаються вирощуванням худоби та птиці. До них належать сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства та особисті селянські господарства, від ефективності функціонування яких залежить діяльність підкомплексу загалом. Переробкою тварин займаються м'ясопереробні підприємства, а готову продукцію (м'ясо та продукти його переробки) реалізують як самі підприємства, так і торговельні організації. Вони юридично не об'єднані між собою, а взаємовідносини будують на основі купівлі-продажу продукції.

Науковці вважають, що головне функціональне призначення м'ясопродуктового підкомплексу полягає у забезпеченні потреб населення в м'ясі та м'ясних продуктах. Він становить досить складну поліпрофільну виробничо-організаційну структуру, між окремими елементами якої є тісна взаємозалежність, тобто не можна збільшити споживання м'яса та м'ясопродуктів до раціонального рівня без наявності високопродуктивних м'ясних порід, їх повноцінної годівлі, своєчасної та повної переробки живої ваги знятих з відгодівлі тварин і добре організованої оптової та роздрібно торгівлі [1, с. 118].

М'ясопродуктовий підкомплекс є однією з наймогутніших економічних систем АПК країни як за виробничо-технічними характеристиками, так і за обсягами фінансово-грошових ресурсів. Ресурсний потенціал підкомплексу має велике значення для національної економіки країни, забезпечуючи її продовольчу безпеку. Від рівня розвитку м'ясопродуктового підкомплексу залежить фінансово-економічний стан сільськогосподарських підприємств, котрі вирощують худобу та птицю, м'ясопереробних підприємств, а отже, надійне забезпечення населення країни м'ясом і м'ясопродуктами, тобто джерелом тваринного білка, для задоволення фізіологічних потреб людини. При цьому м'ясопродуктовий підкомплекс країни вирішує важливі народногосподарські завдання: по-перше, виробництво м'яса як високобілкового продукту; по-друге, забезпечення трудової

зайнятості населення; по-третє, є складовою економіки країни [2, с. 75–76].

П. Березівський зауважує, що скорочення виробництва м'яса і м'ясопродуктів одночасно є причиною та наслідком незадовільного функціонування всієї продуктової вертикалі. Причина полягає в стрімкому зменшенні відгодівельного поголів'я та хронічному недовантаженні потужностей переробки. Наслідок зводиться не лише до погіршення споживання населенням м'яса і м'ясопродуктів, але й до скорочення виробництва в галузях АПК, що забезпечують цю продуктову вертикаль необхідними матеріально-технічними ресурсами. Структурна побудова м'ясопродуктової вертикалі має розцінюватись як обов'язкова передумова вирішення найважливіших питань, що торкаються проблем міжгалузевої інтеграції [1, с. 118]. Отже, м'ясопродуктовий підкомплекс – складова частина агропромислового комплексу. Якщо АПК розглядати як цілісну та відкриту систему зі своїми гармонійно вбудованими елементами та компонентами, то м'ясопродуктовий підкомплекс – це одна з підсистем єдиного агропромислового комплексу.

Україна має сприятливі природно-кліматичні умови для виробництва сільськогосподарської продукції. За сучасних умов м'ясопродуктовий підкомплекс у нашій державі та світі є одним з основних виробників важливих білкових продуктів, які відзначаються біологічною повноцінністю для організму людини. Сучасний етап розвитку виробничих відносин у м'ясопродуктовому підкомплексі вимагає розроблення дієвих механізмів і підходів, які б дали можливість підвищити ефективність виробництва, опрацювати і впровадити принципово нову модель функціонування цього сектору з метою стабілізації виробництва, створити сприятливі інвестиційні умови, забезпечити конкурентоспроможність на споживчому ринку, забезпечити населення м'ясною продукцією на рівні раціональних норм споживання.

В Україні протягом двадцяти років спостерігається стійке порушення в структурі харчування населення. Основними стримуючими чинниками додержання рекомендованих

норм споживання м'яса та м'ясопродукції є цінова ситуація на ринку продукції тваринного походження та низька купівельна спроможність населення, яке в цьому разі віддає перевагу продукції рослинного походження. Постає проблема задоволення населення країни науково обґрунтованої потреби у продуктах харчування для забезпечення активного та здорового життя, щоб отримувати з продуктами харчування необхідну кількість калорій. Важливими чинниками соціального аспекту забезпечення продовольчої безпеки є фізична та економічна доступність населення до продуктів харчування.

Незважаючи на те, що в Україні існують всі можливості для розвитку переробного виробництва, виробництво м'яса за видами зменшується, скорочується поголів'я худоби та птиці, знижується їх продуктивність.

З 90-х років ХХ ст. м'ясопродуктовий підкомплекс опинився у глибокій кризі, зумовлений такими головними причинами, як загальний кризовий стан української економіки, несприятливий диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію без чітко виважених заходів держави щодо усунення відрегулювання процесу реалізації м'яса, що виявилось у відмові від державного замовлення, відсутність цивілізованого ринку збуту продукції, правова незахищеність сільських товаровиробників. Особливо треба виокремити проблему нерегульованості взаємовідносин між тваринницькими господарствами і м'ясокомбінатами. Суттєво підвищилися матеріальні й трудові витрати на одержання продукції тваринництва, внаслідок чого її виробництво стало збитковим, що, зрештою, призвело до виникнення всіх негативних проблем, які є сьогодні у галузі. Слушною є позиція Р. Логоши, який зазначає, що основними причинами зниження виробництва м'яса є такі: відсутність мотивації у виробників м'ясної продукції, невиправдані майбутні очікування цін і доходів від виробництва та реалізації м'ясної продукції, низький рівень державної підтримки, складний процес сертифікації м'ясної продукції під час експортної діяльності [3, с. 121].

Зниження показників ефективності використання ресурсного потенціалу м'ясопереробної галузі передусім пов'язане з поганим станом її матеріально-технічної бази, частина якої працює на фізично й морально зношеному устаткуванні та потребує технічного переоснащення. А підвищення значень цих показників можливе лише шляхом більш ефективного використання економічного потенціалу агроєкосистем, генофонду сільськогосподарських тварин, матеріальних, фінансових та трудових ресурсів, формування експортного потенціалу, вдосконалення цінової та податкової політики держави [6].

Однією з основних проблем, яка постала перед м'ясопродуктовим підкомплексом, є зниження обсягів і збитковість виробництва продукції. Особливо складною є ситуація щодо вирощування великої рогатої худоби. Саме ця галузь вимагає значних капітальних витрат для відновлення та організації виробництва (відновлення племінного й товарного стада, будівель, обладнання, техніки). З урахуванням зростаючих цін на сільськогосподарську продукцію на світових ринках і збільшення споживання м'яса та м'ясопродуктів у країнах, що розвиваються, виробництво продукції тваринництва може стати одним з найприбутковіших секторів національної економіки.

Протягом 2017 року спостерігалось зниження поголів'я ВРХ (зокрема, корів) та свиней. Так, поголів'я ВРХ зменшилось на 0,5% і склало 4 140,4 тис. голів, корів зменшилось на 1,9% до 2 120,5 тис. голів, а поголів'я свиней зменшилось на 9,3% і склало 6 761,6 тис. голів. Поголів'я птиці сумарно зросло на 3,2% до 233 773,6 тис. голів (сільськогосподарські підприємства збільшили поголів'я на 7%, господарства населення – 0,1%) (табл. 2) [9].

Проведений аналіз свідчить про кризовий стан виробництва великої рогатої худоби і свиней як на сільськогосподарських підприємствах, так і в господарствах населення, що підтверджують дані кількості сільськогосподарських тварин. Однак протягом 2016–2017 років відбулись незначні позитивні тенденції у збільшенні обсягів виробництва цього виду продукції.

Таблиця 2

**Загальне поголів'я за видами та категоріями господарств
(станом на 1 жовтня 2017 року), тис. голів**

Поголів'я	Господарства усіх категорій			Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2017 рік	2016 рік	% 2017 року до 2016 року	2017	2016	% 2017 року до 2016 року	2017 рік	2016 рік	% 2017 року до 2016 року
ВРХ	4 140,4	4 162,5	99,5	1 202,9	1 258,3	95,6	2 937,5	2 904,2	101,1
Корови	2 120,5	2 162,4	98,1	476,9	494,2	96,5	1 643,6	1 668,2	98,5
Свині	6 761,6	7 453,7	90,7	3 427,4	3 814,3	89,9	3 334,2	3 639,4	91,6
Вівці та кози	1 576,6	1 570,1	100,4	192,2	193,3	99,4	1 384,4	1 376,8	100,6
Птиця свійська	233 773	226 478	103,2	113 906	106 499	107	119 867	119 979	99,9

Джерело: Державний комітет статистики України

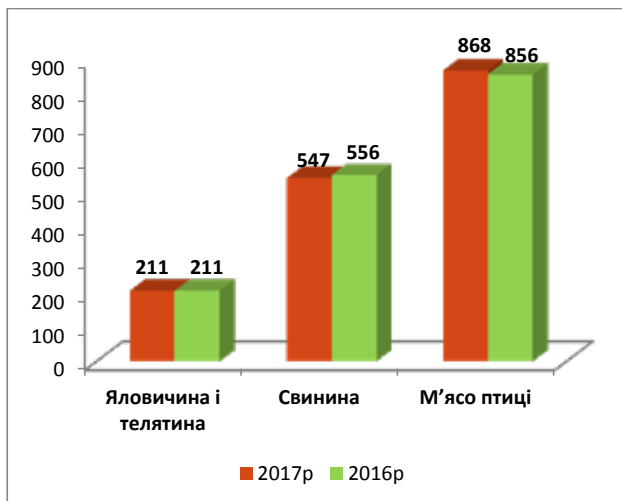

Рис. 1. Виробництво м'яса в Україні протягом 2016–2017 років, тис. т

Джерело: Державний комітет статистики України

Нарощування присутності української м'ясної продукції на світових ринках відбувається завдяки галузі птахівництва. Частка м'яса птиці у загальних обсягах експорту становить 79,1% і складає 212 тис. т. Найвищим попитом українське м'ясо птиці користується в Єгипті, Нідерландах, Азербайджані, країнах Близького Сходу. Імпортується м'ясна продукція переважно з Польщі, Німеччини, Нідерландів, Великобританії, Угорщини [9].

Очевидно, що характер ситуації, яка склалась на м'ясопереробних підприємствах, відсутність державної підтримки, істотний вплив скорочення платоспроможного попиту населення, зниження місткості регіонального ринку, кризовий стан сільськогосподарського виробництва значною мірою визначають гостроту конкуренції на ринку м'ясопродуктів в Україні. Причому за умов різкого скорочення поголів'я худоби наявність конкуренції буде характеризувати не тільки ринок готової продукції, але й діяльність на ринку сировинних ресурсів. Ця обставина об'єктивно вимагає ретельного виявлення зовнішніх чинників, що визначають конкурентну ситуацію в галузі на рівні регіону, та оцінювання інтенсивності конкуренції підприємств, що діють на ринку, з метою визначення пріоритетних чинників конкурентоздатності підприємств [4].

Сьогодні проблема вирощування великої рогатої худоби є основою для м'ясопродуктового підкомплексу. Саме ця галузь вимагає значних капітальних витрат для відновлення та організації виробництва (відновлення племінного й товарного стада, будівель, обладнання, техніки). З урахуванням зростаючих цін на сільськогосподарську продукцію на світових ринках і збільшення споживання м'яса та м'ясопродуктів у країнах, що розвиваються, виробництво продукції тваринництва може стати одним з найприбутковіших секторів національної економіки.

Для забезпечення продовольчої незалежності та безпеки України необхідні заходи докорінного поліпшення ситуації в усіх сегментах тваринництва та переробки м'ясосировини. Галузь вимагає істотної фінансової підтримки з боку держави, зокрема за рахунок зниження кредитних ставок, своєчасних виплат дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва, зрештою, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного м'яса як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках [7]. Необхідно зазначити, що розвиток м'ясного ринку значною мірою визначає ключові аспекти економічної стратегії аграрної сфери країни. За масштабами необхідності державної участі в його регулюванні він випереджає ринки інших видів продовольства. За нинішніх умов розвиток ринку м'яса відбувається під впливом таких взаємопов'язаних факторів, як низький платоспроможний попит населення, значна частина якого має доходи нижче прожиткового мінімуму; висока частка імпорту м'ясної продукції, що істотно обмежує можливості виходу на внутрішній ринок вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників; низький рівень бюджетної підтримки тваринництва загалом і скотарства зокрема, внаслідок чого виробництво яловичини і телятини є хронічно збитковим; відсутність державної стратегії захисту внутрішнього ринку м'яса загалом і ринку яловичини зокрема [8].

В багатьох районах аграрні підприємства останніми роками значно скоротили виробництво м'яса у зв'язку зі скороченням кількості поголів'я, незадовільною селекційно-племінною роботою, ціновою політикою тощо. Питання збільшення виробництва вітчизняної м'ясопродукції можна вирішити протягом 3–5 років за умови співпраці державних структур, аграрних підприємств, особистих селянських і фермерських господарств та переробних підприємств [5].

Отже, пріоритетними напрямками розвитку галузі передбачаються розширення та вдосконалення заготівельно-відгодівельної мережі та взаємовідносин між товаровиробниками і переробними підприємствами; збільшення обсягів закупівлі худоби в особистих господарствах населення та фермерських господарствах; проведення реконструкції та технічного переоснащення діючих переробних підприємств; розробка та створення сучасного ефективного обладнання для первинної переробки м'яса; розробка та створення сучасної фасувальної, пакувальної техніки; розробка та створення сучасного холодильного й енергетичного устаткування тощо. На сучасному етапі системою економічних заходів доцільно передбачити державну підтримку виробництва продукції тваринництва, яку слід спрямовувати на інтенсифікацію ведення тваринництва, зростання продуктивності тварин, здешевлення виробництва продукції, податкові

пільги тощо. Такий підхід дасть змогу значно підвищити ефективність м'ясопродуктового підкомплексу країни [5].

З метою подолання кризової ситуації, що склалась у вітчизняному м'ясопродуктовому підкомплексі, доцільно розробити цільову програму розвитку галузей м'ясного тваринництва, а також стимулювати великотоварне виробництво в спеціалізованих господарствах та тваринницьких комплексах. Також доцільним є забезпечення необхідних умов для розвитку дрібнотоварного виробництва та особистих селянських господарств. Утримання конкурентних позицій вітчизняними сільськогосподарськими товаровиробниками на внутрішньому і зовнішніх ринках вимагатиме суттєвої модернізації виробництва, запровадження системи контролю якості та приведення технологічних процесів у відповідність до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог. Серед шляхів реалізації цих завдань слід назвати сприяння вертикальній інтеграції агропромислового сектору, інвестування капіталів переробних підприємств у розвиток їхньої сировинної бази, надання інформаційної та методичної підтримки інвестуванню в розвиток сільгоспвиробництва, спрощення процесів реєстрації аграрних інвестицій, надання гарантій землекористування інвесторам у період до скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель, здійснення моніторингу світового та вітчизняного аграрного ринку, розроблення механізму виявлення та попередження зовнішніх і внутрішніх загроз продовольчій безпеці України.

Висновки. М'ясопродуктовий підкомплекс є однією з найголовніших складових АПК України, головним завданням якої є забезпечення внутрішньої потреби держави м'ясом тільки за рахунок власного виробництва. З метою розвитку цієї галузі нагальною є державна політика імпортозаміщення, що передбачає повну відмову від ввезення імпортного м'яса для

внутрішніх потреб. Підкомплекс потребує конкурентоспроможного розвитку, що буде базуватись на інноваційно-інвестиційній діяльності. Формування конкурентоспроможності виробників м'ясної продукції можливе лише за умов підвищення ефективності виробництва, модернізаційно-інноваційної діяльності, державної підтримки та кредитування, вирішення проблеми взаємовідносин між постачальниками та переробниками сировини, здійснення політики митного протекціонізму та стимулювання експорту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Березівський П. Організація, прогнозування та планування АПК: навч. посіб. 2-ге вид. Львів: Магнолія Плюс, Видавець СПД ФО В.М. Піча, 2006. 443 с.
2. Жерноклеев Н. Организационно-экономические основы комплексного развития районного АПК (на примере Харьковской области): моногр. Харьков: ФЛП Либуркина Л.М., 2007. 232 с.
3. Логоша Р. Аналіз сучасного стану експорту м'ясної продукції. Економіка АПК. 2009. № 10. С. 120–124.
4. Штимер Л. Сучасний стан розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України. Економічний вісник Донбасу. 2013. № 2 (32). С. 152–155.
5. Салькова І. Пріоритетні напрямки розвитку птахопродуктового підкомплексу АПК України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2015. № 4. С. 35–42.
6. Салькова І. Інноваційне кормовиробництво – основа розвитку птахопродуктового підкомплексу. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 7. С. 105–113.
7. Свиноус І. Українське тваринництво: вчора, сьогодні, завтра. М'ясний бізнес. 2009. № 2. С. 72–74.
8. Месель–Веселяк В., Мазуренко О. Розвиток м'ясопродуктового підкомплексу України / за наук. ред. П. Саблука. Київ: ННЦ ІЕА, 2004. 198 с.
9. Державний комітет статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.